

ZMIANY PODZIAŁU TERYTORIALNEGO KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W POLSCE

Oceniając długofalowe perspektywy rozszerzenia Unii Europejskiej na wschodzie kontynentu i na Bałkanach, po przyłączeniu do niej państw Europy Środkowej, w których jednak dominują wyznanie katolickie lub ewangelickie, z wyjątkiem Cypru, pojawia się pytanie o kierunki dalszego rozwój Unii, obejmującego tym razem kraje z dominującą ludnością prawosławną. Z punktu widzenia potencjalnego rozszerzenia się Unii Europejskiej na wschód Europy, interesująca wydaje się ocena działalności i zmiana struktur terytorialnych kościoła katolickiego w Polsce, na granicy dwóch wielkich religii europejskich, prawosławia i katolicyzmu, które w Rzeczypospolitej szlacheckiej, a zwłaszcza w okresie rozbiorów i po 1918r. w wielu przypadkach konkurowały ze sobą na terenach leżących na wschód od obecnych granic Polski. Dlatego zmiany struktury administracyjnej kościoła katolickiego w Polsce świadczyć mogą o podjęciu próby zmierzającej do zakończenia mało chrześcijańskiej konkurencji na kresach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. Konkurencji, o którą hierarchia prawosławna często posądza, jak się wydaje w niektórych przypadkach nie bez podstaw, hierarchie kościoła katolickiego w Polsce czasami postrzegana nawet jako narzędzi ekspansji katolicyzmu w Europie wschodniej.

Patrząc na długofalowe perspektywy rozszerzenia Unii Europejskiej na wschodzie kontynentu i na Bałkanach, po przyłączeniu do niej państw Europy Środkowej, w których dominuje wyznanie katolickie lub ewangelickie, z wyjątkiem Cypru, pojawia się pytanie o kierunki dalszego rozwój Unii, obejmującego tym razem kraje z dominującą ludnością prawosławną. Poza oceną, w przypadku tego tekstu, ze względu na konieczność przeprowadzenia badań ankietowych, pozostaje ocena stopnia religijności, analiza współczynników uczestnictwa w życiu religijnym oraz stopień niezależności hierarchii prawosławnej w byłych republikach byłego ZSRR, hierarchii w dużym stopniu infiltrowanej przez reżimowe służby specjalne. Z punktu widzenia potencjalnego rozszerzenia się Unii Europejskiej na wschód Europy, interesująca wydaje się ocena działalności i zmiana struktur terytorialnych europejskich, prawosławia i katolicyzmu, które w Rzeczypospolitej szlacheckiej, a zwłaszcza w okresie rozbiorów i po 1918r. w wielu przypadkach konkurowały ze sobą na terenach leżących na wschód od obecnych granic Polski. Niestety żywe do dzisiaj są negatywne stereotypy o swoich sąsiadach u wszystkich grup narodowościowych tego regionu. Dlatego zmiana struktury administracyjnej kościoła katolickiego w Polsce świadczyć może o próbie zakończenia mało chrześcijańskiej konkurencji na kresach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej. Konkurencji, o którą hierarchia prawosławna często posądza,

jak się wydaje w niektórych przypadkach nie bez podstaw, hierarchie kościoła katolickiego w Polsce, czasami postrzegana nawet jako narzędzi ekspansji katolicyzmu w Europie wschodniej. Ponieważ każdy podział administracyjny przeprowadza się generalnie dla ułatwienia sprawowania władzy i realizacji określonych przez nią celów istotne wydaje się ocenienie kolejnych zmian struktur terytorialnych kościoła katolickiego w Polsce.

Podział terytorialny kościoła rzymsko-katolickiego związany jest z kolejnymi etapami jego rozwoju, zarówno w sferze ducha jak i materii. W przypadku Polski i pozostałych państw Europy Środkowej rozwój terytorialny kościoła rzymskokatolickiego i prawosławnego ściśle związany był z rozwojem państwowości krajów Europy Środkowej i Wschodniej. W okresie budowy państwa polskiego w X w. struktury kościoła katolickiego swoim zasięgiem obejmowały zaledwie główne ośrodki, w których z rozkazu władcy umiejscowiono pierwsze biskupstwa, a następnie erygowano pierwsze arcybiskupstwo w Gnieźnie. W średniowieczu ekspansji terytorialnej Zakonu Krzyżackiego ale także i polskich władców towarzyszyła krucjata religijna. Po podpisaniu unii w Krewie (1385), Horodle (1413), a następnie w Lublinie (1569) pojawiła się konieczność organizacji terytorialnej kościoła na terenach Wielkiego Księstwa Litewskiego. Nowo tworzone struktury kościoła rzymskokatolickiego weszły na terytorium zagospodarowanym już częściowo przez hierarchię kościoła prawosławnego. Wprawdzie Księstwo Litewskie, obejmujące ówczesnie swoimi granicami obecne terytoria Litwy, Łotwy, Białorusi i część Ukrainy włączone zostało początkowo do arcybiskupstwa gnieźnieńskiego, jednak względy praktyczne utrudniały zarząd tak odległą prowincją, a dla umocnienia lokalnych struktur kościoła powołanie kolejnych metropolii było koniecznością. Jednak rozwój organizacyjny, przestrzenny i ekonomiczny kościoła katolickiego na ziemiach wschodnich Rzeczypospolitej szlacheckiej przez funkcjonujące struktury administracyjne kościoła prawosławnego z oczywistych powodów odbierany był jako ekspansja religijna, z czym trudno się nie zgodzić. Zławsza, że coraz silniej na wschodnich kresach Rzeczypospolitej zaznaczały się podziały społeczne, religijne i ekonomiczne, które w efekcie końcowym doprowadziły nawet do powstania Kozaków, utraty części Ukrainy przez Rzeczypospolitą i wejścia Ukrainy w strefę wpływów prawosławnej Rosji. Wprawdzie zanim do tego doszło, czynione były próby połączenia kościoła wschodniego i rzymskokatolickiego, a unia w Brześciu (1596) była udaną próbą rozwiązującą część narastających przed obydwoimi kościołami problemów, co miało także swój wymiar w zmianach struktur przestrzennych, poprzez tworzenie diecezji, arcybiskupstw i metropolii kościoła unickiego w Rzeczypospolitej. W XVIII w. struktura kościoła unickiego na wschodzie kraju była rozbudowana w takim samym stopniu jak łacińskiego w zachodniej części Rzeczypospolitej.

Kolejne zmiany polityczne, rozbiory, zanik państwowości Rzeczypospolitej doprowadził do zmian wielu granic a nawet ośrodków w

strukturach kościoła katolickiego na ziemiach polskich. Nowe granice diecezji, arcybiskupstw i metropolii związane były z dostosowaniem struktur terytorialnych kościoła katolickiego do istniejących w Rosji, Austrii i Prusach. Po wcieleniu kościoła unickiego (1839) do prawosławnego nastąpił wzrost konfliktów pomiędzy wyznawcami oraz hierarchią obydwu wyznań. Generalnie obydwie strony w dużej mierze utożsamiały zmiany polityczne ze wzrostem lub zmniejszeniem wpływów swojego kościoła. W efekcie tego procesu w Polsce doszło do powstania stereotypu „Polak-katolik”, który w dobie Rzeczypospolitej szlacheckiej, cechującej się silnym zróżnicowaniem religijnym oraz przynależnością szlachty do wielu kościołów chrześcijaństwa, co prowadziło do tolerancji religijnej, wydawało się całkowitym nieporozumieniem. Jednak po okresie powstań przeciwko zaborcom, w tym głównie ewangelickiego i prawosławnego wyznania trwanie przy kościele rzymskokatolickim stało się jednym z najważniejszych symboli polskości i walki o restaurowanie państwowości polskiej.

Również w II Rzeczypospolitej z jej strukturą narodowościową i religijną nie próbowano doprowadzić do zmian tego stereotypu. Kolejna zmiana struktur terytorialnych kościoła katolickiego po 1918 r. w dużym stopniu odzwierciedlała jego misyjny charakter na wschodzie. W okresie II wojny światowej w Generalnym Gubernatorstwie przekazano około 50 kościołów rzymskokatolickich w tym katedrę w Chełmie kościołowi prawosławnemu co stworzyło podstawy do wzrostu konfliktów pomiędzy wyznawcami obydwu kościołów a jednocześnie fizyczne straty kościoła kleru katolickiego doprowadziły do osłabienia jego struktur. Podobnie, w większej skali prześladowania kleru rzymskokatolickiego, utożsamianego z wpływami polskimi, na terenach przyłączonych do ZSRR doprowadziły do wzrostu antagonizmów polsko-litewskich i polsko-ukraińskich, których nawet pięćdziesiąt lat po zakończeniu II wojny światowej nie udało się całkowicie przełamać. Zwłaszcza, że po wstąpieniu na tron papieski, kardynała metropolity krakowskiego Karola Wojtyły, jako papieża Jana Pawła II nastąpił silny wzrost działalności misyjnej, często prowadzonej przez kler pochodzenia polskiego, na dawnych wschodnich terenach Rzeczypospolitej, należących do Litwy, Białorusi i Ukrainy, co przy istniejącej tam mniejszości polskiej może budzić wiele obaw wśród ugrupowań narodowych oraz lokalnego kleru prawosławnego. Zresztą działalność odrodzonego po oficjalnej likwidacji w 1946r. kościoła unickiego na Ukrainie spotyka się ze strony kościoła prawosławnego z podobną reakcją jak w przypadku kościoła rzymskokatolickiego.

Z tej perspektywy istotne wydają się zmiany struktur terytorialnych kościoła rzymskokatolickiego, który po drugiej wojnie światowej aż do 1992r. na wschodnich terenach Polski zachował struktury administracyjne z okresu przed II wojną, łącznie z utrzymaniem metropolii, które znalazły się prawie w całości poza granicami państwa polskiego. Wprawdzie po podpisaniu traktatu

polko-niemieckiego już w 1972r. wprowadzono nowy podział terytorialny na tak zwanych ziemiach odzyskanych, jednak zmiany struktur administracyjnych nie objęły wschodnich terenów kraju. Dopiero reorganizacja struktur terytorialnych kościoła rzymskokatolickiego w 1992r. w jednoznaczny sposób położyła kres pewnej umowności istniejącego do tego czasu podziału diecezjalnego. Utrzymywał on równocześnie silne zróżnicowanie w wielkości, liczbie wiernych oraz potencjale ekonomicznym diecezji, arcybiskupstw i metropolii w Polsce.

Podziałom administracji kościoła rzymsko-katolickiego towarzyszył podział państwa na dzielnice i ziemie. W okresie panowania Bolesława Chrobrego w granicach państwa znajdowały się następujące dzielnice: Wielkopolska, Małopolska, Śląsk, Mazowsze, Łużyce, Miłsko, Miśnię, Połabie Południowe, Morawy, Czechy, Pomorze Zachodnie, Grody Czerwieńskie. Wraz z wzrostem terytorialnym państwa następowała ekspansja administracji kościoła rzymskokatolickiego. Na ziemiach ruskich, po włączeniu ich do państwa polskiego od 1340 r. rozpoczęto tworzyć podstawy odrębnej administracji kościelnej funkcjonującej równoległe z lepiej, gdyż dłużej istniejącą administracją w obrządku prawosławnym i ormiańsko-katolickim.¹ Już w 1375 r. powołano decyzją papieską archidiecezję w Haliczu, która wkrótce przeniósła swoją siedzibę do Lwowa, największego polskiego miasta na Rusi, tworząc na drugą obok gnieźnieńskiej metropolię na ziemiach polskich. Należały do niej diecezje w Chełmie, Przemyślu, Włodzimierzu (później Lucku), oraz nowoutworzone w Kijowie, Kamieńcu Podolskim i Serecie. Na ziemiach Księstwa Litewskiego w 1387r. powstała terytorialnie potężna diecezja w Wilnie podporządkowana metropolii gnieźnieńskiej oraz w porównaniu do niej niewielkie biskupstwo żmudzkie w Miednikach (obecnie Wornie). Do prawosławnej metropolii w Kijowie należały dwa arcybiskupstwa w Połocku i Lwowie oraz biskupstwa prawosławne w Przemyślu, Chełmie, Włodzimierzu, Lucku, Pińsku i Smoleńsku. We Lwowie znajdowała się również siedziba biskupstwa ormiańsko-katolickiego. W 1772 r. metropolia lwowska obejmowała siedem biskupstw łacińskich funkcjonując na terenach, na które równocześnie obejmowały struktury kościoła unickiego liczące osiem diecezji z arcybiskupstwem w Połocku i metropolią w Wilnie. We Lwowie znajdowała się dodatkowo siedziba arcybiskupstwa ormiańsko-katolickiego a w Mohylewie biskupstwa prawosławnego.

W okresie zaborów zmianom podziału administracyjnego ziem polskich towarzyszyły zmiany administracji kościelnej. W latach 1785-1821 nastąpiła zmiana całego podziału administracyjnego kościoła katolickiego na ziemiach pod zaborami. Już w 1774r. Katarzyna II bez zgody Rzymu utworzyła biskupstwo białoruskie z siedzibą w Mohylewie, które po porozumieniu z Rzymem podniesione zostało do rangi arcybiskupstwa i dało początek organizacji kościoła łacińskiego w cesarstwie Rosji. W 1785r. na ziemiach zaboru austriackiego utworzono diecezję tarnowską obejmującą część ziem i

zaboru kosztem ziem archidiecezji krakowskiej. W 1798r. za panowania Pawła I metropolia Mohylewska objęła całą Rosję w tym sześć dawnych polskich diecezji, w Wilnie, Mińsku, Worniach, Kamieńcu, Lucku i Żytomierzu. Arcybiskupstwu greckokatolickiemu w Połocku podporządkowano diecezje brzeska, litewska i lucka. W zaborze pruskim utworzono dwie diecezje łacińskie w Warszawie i Wigrach oraz jedną greckokatolicką w Supraślu. Utworzenie tych diecezji w zdecydowanym stopniu osłabiło rolę metropolii gnieźnieńskiej, gdyż nowe diecezje zostały podporządkowane bezpośrednio Rzymowi. W zaborze austriackim w miejsce zniesionych diecezji tarnowskiej oraz chełmskiej powołano diecezje lubelską i krakowską, a przez włączenie ich do metropolii lwowskiej nastąpiła wyraźna ekspansja tej ostatniej na ziemie centralnej Polski.

W Królestwie Kongresowym powstało zgodnie z papieskimi bullami z lat 1818-1821 osiem diecezji należących do nowo utworzonej metropolii warszawskiej (1817) przekształconej z utworzonej w 1798r. diecezji. Diecezję warmińską podporządkowano stolicy apostolskiej a na ziemiach zaboru pruskiego utworzono archidiecezję gnieźnieńsko-poznańską podporządkowując jej diecezję chełmińską powiększoną o część ziem diecezji wrocławskiej, a siedzibę biskupstwa w 1824r. przeniesiono do Pelplina. Archidiecezja w Gnieźnie utraciła również zwierzchnictwo nad diecezją wrocławską. Kolejne zmiany granic diecezji i archidiecezji oraz utworzenie metropolii warszawskiej i lwowskiej doprowadziły do ujednoczenia podziałów administracyjnych, politycznych oraz kościoła katolickiego. Nowa struktura administracyjna kościoła zrywała z dawnym tradycyjnym układem niszcząc sieć istniejących powiązań i zależności dawnych diecezji, natomiast w pełni pokrywała się z wprowadzonymi przez zaborców podziałami administracyjnymi w Austrii, Prusach i Rosji. Tworząc nowe diecezje i wprowadzając zmiany ich granic usunięto jednocześnie istniejące dysproporcje pomiędzy poszczególnymi diecezjami, które już od dłuższego czasu nie odpowiadały istniejącemu stanowi rzeczy, ani pod względem gęstości zaludnienia ani funkcjonujących w dawnej Rzeczypospolitej województw. Liczba diecezji wzrosła z 18 do 23, nowe metropolie w Mohylewie, i warszawie wprawdzie osłabiły rolę i znaczenie Gniezna w strukturach hierarchii kościoła katolickiego na ziemiach polskich jednak w znacznie lepszy sposób odpowiadały ówczesnym warunkom geopolitycznym.

Po zakończeniu I wojny światowej i okresu walk o granice państwa powstała konieczność dostosowania kolejno raz struktur administracyjnych kościoła rzymskokatolickiego w Polsce do jej nowych granic. Dzięki bulli „*Vixdum Poloniae unitas*” wydanej przez Piusa XI struktura terytorialna kościoła rzymskokatolickiego na ziemiach II Rzeczypospolitej obejmowała 5 metropolii i 22 diecezje w tym diecezję gdańską utworzoną specjalnie dla Wolnego Miasta Gdańska i podporządkowaną bezpośrednio Stolicy Apostolskiej. Z 22 diecezji jedynie dziesięć powstało w okresie przed rozbiorem, kolejne sześć utworzono na wniosek władz zaborczych a pozostałe

powstały w latach 1918-1925. Wśród diecezji istniało bardzo silne zróżnicowanie pod względem powierzchni i liczby wiernych. Archidiecezja wileńska miała 54 tys. km kw powierzchni natomiast diecezja katowicka jedynie 4 tys. km kw powierzchni. Archidiecezja warszawska liczyła około 650 tys. wiernych w 1939r. natomiast diecezje łucka i pińska po około 300 tys. wiernych. Równocześnie ze strukturą administracji kościoła katolickiego działały struktury pozostałych kościołów chrześcijańskich. W Warszawie znajdowała się siedziba metropolii prawosławnej obejmującej oprócz warszawskiego jeszcze cztery biskupstwa prawosławne, w Wnie, Grodnie, Pińsku i Krzemieńcu. We Lwowie miała swoją siedzibę metropolia greckokatolicka, z biskupstwami w Przemyślu i Stanisławowie, oraz arcybiskupstwo ormiańsko-katolickie.

W okresie II wojny światowej kościół polski poniósł szczególnie duże straty zwłaszcza wśród kleru parafialnego. Na terenach przyłączonych do Rzeszy wprowadzono w wielu diecezjach w miejsce legalnych biskupów, którzy je opuścili, zostali wysiedleni lub wręcz zamordowani w obozach koncentracyjnych, wikariuszy generalnych dla zarządzania majątkiem kościelnym oraz wypełniania podstawowych zadań kurii biskupiej. Likwidacja seminarium, polskiego szkolnictwa, towarzystw i związków religijnych doprowadziła do silnego osłabienia struktur kościoła na terenach zajętych przez Niemców. Z kolei na terenach włączonych bezpośrednio do Rzeszy nasiliły się akcje wysiedleńcze, dotyczące na równi ludność jak i kler pochodzenia polskiego. W Poznaniu pozostały jedynie dwa kościoły otwarte dla Polaków. Zlikwidowano wszystkie domy zakonne. Podobnie wyglądała sytuacja na ziemiach zagarniętych przez ZSRR. W Wilnie usunięto arcybiskupa, którego miejsce zajął ksiądz litewski, co powodowało szereg incydentów pomiędzy polską i litewską ludnością.⁷ Na Ukrainie narastały coraz silniejsze antagonizmy polsko-ukraińskie. Po zakończeniu wojny na terenach przyłączonych do Związku radzieckiego oficjalnie zlikwidowano kościół unicki włączając jego struktury oraz majątek w struktury cerkwi prawosławnej.

Po 1945r. Polska kolejny raz zmieniła swoje granice, wskutek czego powstała kwestia dostosowania struktury terytorialnej kościoła katolickiego do nowych warunków w jakich mógł działać. W początkowym okresie po zakończeniu wojny i powrocie kard. Hlonda do kraju ustanowiono na mocy specjalnych pełnomocnictw papieskich pięć administracji apostolskich, które miały funkcjonować w sposób zbliżony do diecezji. Dwie administracje z siedzibami we Wrocławiu i Opolu objęły Śląsk, kolejna z siedzibą w Gorzowie objęła Ziemię Lubuską, Pomorze Zachodnie i Środkowe, polski administrator objął diecezję gdańską a kolejny administrator diecezję warmińską. Na wschodzie Polski powstał zupełnie odmienny problem, gdyż istniejąca dawna, z okresu przed wojny struktura kościoła obejmowała ziemie poza granicami, które dodatkowo w części przecinały dawne terytoria diecezji wileńskiej, pińskiej i lwowskiej. Z tego powodu biskupi tych diecezji przenieśli swoje siedziby do

Białegostoku, Drohiczyzna i Lubaczowa tworząc w ten sposób jak się okazało aż do 1992r. trzy stosunkowo niewielkie diecezje.³

Kolejne zmiany w strukturze terytorialnej kościoła w Polsce wprowadził dopiero papież Paweł VI bullą „Episcoporum Poloniae coetus” z 1972r. Administrację gorzowską podzielono na trzy diecezje: gorzowską, szczecińsko-kamieńską i kołobrzeszko-koszalińską. Niestety nie wykorzystano tej okazji do zmian podziałów granic i liczby diecezji we wschodniej części kraju. Wprowadzono natomiast nowy podział metropolii. Po wprowadzeniu nowego podziału na archidiecezje i diecezje ich liczba wzrosła do 27 podzielonych na pięć metropolii i dwie administracje apostolskie. Metropolia gnieźnieńska obejmowała sześć diecezji, warszawska siedem, krakowska pięć, wrocławską trzy, a poznańska metropolia jedynie swoją własną metropolitarną archidiecezję.⁴ Utrzymanie administracji w Białymstoku i Lubaczowie przez kurię rzymską oznaczało brak uznania dla wprowadzonych na ziemiach zabranych przez ZSRR w 1939r. zmian w strukturze kościoła rzymskokatolickiego. Natomiast dla rozwoju kościoła w kraju i dla jego administracji funkcjonowanie małych diecezji w Lubaczowie i Drohiczyźnie, ze względu na ich rozmiary i możliwości ekonomiczne, stanowiło pewne obciążenie. Dodatkowo nieprzychylnych kościołowi kregom dawało łatwy argument o nie liczeniu się hierarchii kościelnej z rzeczywistością polityczną lat siedemdziesiątych.

Tab. 1.

Metropolie i diecezje w latach 1926-1992

Metropolie	Archidiecezje i diecezja		
	Po 1926	po 1972	po 1992
Gnieźnieńsko-poznańska	Archidiecezja gnieźnieńsko-poznańska Diecezja chełmińska Diecezja wrocławska	Archidiecezja gnieźnieńska Diecezja wrocławska Diecezja chełmińska Diecezja gdańska Diecezja kołobrzeszko-koszalińska Diecezja szczecińsko-kamieńska	archidiecezja gnieźnieńska diecezja wrocławska
Gdańska	Diecezja gdańska Do Stolicy Apostolskiej	-	archidiecezja gdańska diecezja pelplińska diecezja toruńska
Szczecińska	-	-	archidiecezja szczecińsko-kamieńska diecezja kołobrzeszko-koszalińska diecezja zielonogórsko-gorzowska
Poznańska	-	Archidiecezja poznańska	archidiecezja poznańska diecezja kaliska

Warszawska	Archidiecezja warszawska Diecezja płocka Diecezja sandomierska Diecezja lubelska Diecezja podlaska Diecezja łódzka	Archidiecezja warszawska Diecezja płocka Diecezja sandomierska Diecezja lubelska Diecezja podlaska Diecezja warmińska Diecezja łódzka	archidiecezja warszawska diecezja płocka diecezja warszawsko-praska diecezja łowicka
Łódzka	-	-	archidiecezja łódzka
Lubelska	-	-	archidiecezja lubelska diecezja sandomierska diecezja siedlecka
Warmińska	-	-	archidiecezja warmińska diecezja ełbska diecezja etka
Krakowska	Archidiecezja krakowska Diecezja tarnowska Diecezja kielecka Diecezja częstochowska Diecezja katowicka	Archidiecezja krakowska Diecezja tarnowska Diecezja kielecka Diecezja częstochowska Diecezja katowicka	archidiecezja krakowska diecezja tarnowska diecezja kielecka diecezja bielsko-żywiecka
Częstochowska	-	-	archidiecezja częstochowska diecezja radomska diecezja susnowiecka
Katowicka	-	-	archidiecezja katowicka diecezja opolska diecezja głiwicka
Wrocławska	-	Archidiecezja wrocławska Diecezja gorzowska Diecezja opolska	archidiecezja wrocławska diecezja legnicka
Białostocka d. Wileńska	Archidiecezja wileńska Diecezja łomżyńska Diecezja pińska	Archidiecezja w Białymstoku diecezja w Drohiczyźnie diecezja łomżyńska	archidiecezja białostocka diecezja łomżyńska diecezja drohiczyńska
Przemyska d. Lwowska	Archidiecezja lwowska Diecezja przemyska Diecezja łucka	Archidiecezja w Lubaczowie diecezja przemyska	archidiecezja przemyska diecezja rzeszowska diecezja zamojsko-lubaczowska

Źródło: Opracowanie własne

Po powołaniu kardynała metropolity krakowskiego ks. Karola Wojtyły na papieża odżyły mity i stereotypy związane z ekspansją kościoła polskiego oraz państwa polskiego na dawnych terenach I i II Rzeczypospolitej. Niewątpliwie przyczynił się do tego nasilenie akcji misyjnych kościoła katolickiego, silny szczególnie po rozpadzie ZSRR. Ze względu na istnienie licznej mniejszości polskiej do prac misyjnych została skierowana stosunkowo duża liczba księży polskich co w ugrupowaniach narodowych i hierarchii prawosławnej, która to tej pory posiadała monopol na „posługę religijną” budzić może niepokój co do celów akcji prowadzonych przez polskich księży przy dyplomatycznej pomocy

Watykanu. Zwłaszcza, że aż do 1992r. czyli przez ponad dziesięć lat swojego pontyfikatu Jan Paweł II utrzymał w Polsce strukturę utrwaloną w 1972r., która jednoznacznie stała w sprzeczności z interesami narodowymi zarówno Litwy i Białorusi jak i Ukrainy.

Jednak w 1992r. Jan Paweł II, odpowiadając na prośbę episkopatu polskiego, zmienił bullą „Totus tuus Poloniae populus” terytorialną organizację kościoła rzymsko-katolickiego w Polsce. Zgodnie z nowym podziałem terytorium kraju podzielone zostało na 14 metropolii liczących razem 39 archidiecezji i diecezji a dodatkowo archidiecezję przemyską obrządku bizantyjsko-ukraińskiego, diecezję wrocławsko-gdańską obrządku bizantyjsko-ukraińskiego i ordynariat wojskowy. Poza archidiecezją łódzką podlegającą bezpośrednio Stolicy Apostolskiej pozostałe 13 archidiecezji i 25 diecezji rzymskokatolickich podzielone zostały pomiędzy pięć dawnych metropolii (Gnieźnieńską, Krakowską, Warszawską, Poznańską i Wrocławską), dwie utworzone w miejsce administracji apostolskich w Lubaczowie i Białymstoku (Przemyska i Białostocka) oraz sześć nowo utworzonych metropolii z siedzibami w Częstochowie, Gdańsku, Katowicach, Lublinie, Szczecinie i Olsztynie. Wydaje się, że po wprowadzeniu powyższych zmian w strukturze kościoła w Polsce, w znacznym stopniu, pod względem instytucjonalnym, dokonane zmiany stanowią pierwszy krok do, z jednej strony nawiązania współpracy pomiędzy hierarchią prawosławną i katolicką zainteresowanych państw, a z drugiej pozwolą na prowadzenie bezkonfliktowej działalności duszpasterskiej wśród Polonii zamieszkującej te kraje. Jednocześnie zmiany granic i utworzenie na terytorium Polski nowych biskupstw, arcybiskupstw i zmiany metropolii w jednoznaczny sposób zmienia i dostosowuje granice struktur administracyjnych kościoła rzymskokatolickiego do obecnego kształtu państwa. Stanowi to pewną, wyraźną zmianę w polityce zagranicznej Watykanu, która po 47 latach od zakończenia II wojny światowej dostosowała lokalne struktury kościoła w Polsce do nowego kształtu państwa polskiego. Obecny podział na 41 diecezji w tym dwie obrządku bizantyjsko-ukraińskiego zamyka pewien okres w kształtowaniu struktur administracyjnych kościoła katolickiego w Polsce. Jednocześnie utworzenie nowych metropolii dostosowało jego struktury do powojennych granic Polski i pozwoliło na kształtowanie nowych struktur administracyjnych w kościoła rzymskokatolickiego, w przypadku zaistnienia takiej potrzeby, w niepodległych Litwie, Białorusi i na Ukrainie. Jednak ten proces będzie wynikał z sukcesów lub porażek podczas ewentualnej działalności misyjnej kościoła w Europie wschodniej.

¹ J. Kłoczowski, L. Müllerowa, J. Skarbek, 1986, Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce, Wydawnictwo Znaki, Kraków, s.54-55.

² Por.: L. Müllerowa, A. Stanowski, 1980, Lata wojny i okupacji 1939-1945, [w:] Chrześcijaństwo w Polsce, Lublin.

¹ Por.: B. Kumor, 1975, Zmiany w organizacji metropolitarnej i diecezjalnej w Polsce 1945-1972, „Zeszyty Naukowe KUL”, nr 3-4.

² L. Müllerowa, 1980, Organizacja terytorialna Kościoła katolickiego w Polsce w 1980 roku, [w:] J. Skarbek, J. Ziółko (red.), Państwo, Kościół, Niepodległość, Lublin, s. 227.

Юрій Бисара (Ужгород, Україна)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПИТАНЬ РЕЛІГІЇ В КРАЇНАХ МІЖВОСНІЇ ЄВРОПИ

Свобода віросповідання та совісті. Німецька конституція 1919 р. ст.135 проголошує свободу віросповідання, совісті та культу у рамках загальних законів держави. У наступній статті визначається незалежність громадянських прав та релігійних переконань, а також положення, що ніхто не зобов'язаний говорити про свої релігійні переконання та признаватися у належності до певних релігійних організацій. Звернемо увагу, що ст.177 вводить принцип факультативності релігійної присяги.

Подібні положення містить чехословацька конституція 1920 р. у параграфах 121-125, де говориться, що свобода совісті та віросповідання гарантується (параграф 121); що всі громадяни мають право сповідувати публічно або приватно будь-яке віросповідання, якщо такі дії не суперечать громадському порядку чи моральності (параграф 122); ніхто не може бути примушений до участі у релігійних обрядах за винятком тих, що впливають з батьківських або опікунських обов'язків (параграф 123); усі віросповідання є рівні перед законом (параграф 124); певні релігійні обряди можуть бути забороненими, якщо вони суперечать нормам моралі або загрожують громадському спокою (параграф 125).

Аналогічні положення містить польська конституція 192 у ст.111 та 112, якими гарантує цілковиту свободу совісті та віросповідання, а також публічне та приватне виконання культових обрядів, якщо останнє не порушує громадського спокою. У ст.112 говориться, що свободою віросповідання не можна зловживати, наприклад, посилаючись на релігійні закони уникати громадянських обов'язків. Ніхто не може бути примушений до підрави культів, якщо не перебуває під батьківською або опікунською опікою.

В Австрії була чинною норма ст.14 закону від 21 грудня 1867 р. за номером 142, якою гарантується цілковита свобода віросповідання, совісті та проголошується незалежність громадянських та політичних прав від релігійних переконань. Далі тут наголошується, що на виконанні громадянських обов'язків не можуть негативно позначатися релігійні переконання, та що нікого не можуть примусити до виконання церковних обрядів, якщо інше не встановлюється законодавством.

Статус релігійних об'єднань. Цьому питанню німецька конституція присвячує дві статті. Спочатку, у ст.137, вона декларує, що державної